

Iliou Melathron, Schliemanns hus i Athen.
Vykort från cirka 1900, ur författaren Martin
Baldwin-Edwards privata samling. Public Domain.

HOS SCHLIEMANN I ATHEN

FREDERICK WHITLING

FÖR HUNDRAFEMTIO år sedan, 1874, utgav affärsmannen och amatörarkeologen Heinrich Schliemann (1822–1890) *Trojanische Alterthümer*, hans första publikation om de välkända utgrävningarna i Troja, Hisarlık, i det dåvarande osmanska riket. Samma år satte han spaden i marken i Grekland, med utgrävningsschakt i Argolis, i Mykene och vid det argiviska Heraion. Två år senare återvände Schliemann till Mykene, den här gången med ett tillstånd från arkeologiska sällskapet i Athen, och grävde även vid det närbelägna Tiryns. Han grävde också några år senare i Boiotien, vid Orchomenos.

Schliemann grävde med Homeros i ena handen, bildligt talat, på jakt efter bronsålderskungen Agamemnon och dennes följe. Enligt Schliemann lyckades han med detta i utgrävningen av den så kallade gravcirkel A i Mykene, och ska ha skickat ett telegram till kung Georg I av Grekland: Schliemann hade skådat Agamemnons ansikte. Den berömda guldmasken – både omdiskuterad och förmodligen feldaterad – är det första föremål som möter besökaren i det nationella arkeologiska museet i Athen; den syns från ingången likt en centralt placerad guldmagnet.

Telegrammet till kungen kan även i viss mån ha varit avsett som överslättande plåster på såren efter Georg I:s kritik av Schliemanns sponsring av och initiativ till rivandet och bortförandet av det så kallade frankiska tornet på Athens Akropolis, även det 1874. Kungen och många med honom motsatte

sig denna ”barbariska” och historielösa vandalisering av stadsklippan.

Schliemanns ”livsuppgift”

Som barn fascinerades Schliemann av filologi och historia. Hans framgångsrika affärsverksamhet hade gett honom möjlighet att för egen maskin fokusera på sin ”livsuppgift”, att fortbilda sig i dessa fält och att just gräva i fält. Den välbärgade affärsmannen kunde dra sig tillbaka och ägna sig åt livsuppgiften och arkeologin. Något liknande vore så gott som otänkbart bara några decennier senare, i det vetenskapliga professionaliserandet av arkeologin, för att inte tala om i dag. 1800-talet kan i det avseendet samtidigt kännas både nära i tid och längesedan.

De homeriska eposen lyste som en arkeologisk ledstjärna i Schliemanns beryktade utgrävningar vid platsen för det sägenomspunna Troja, *Ilion*, i dagens Turkiet. Efter en första visit i Hisarlık 1868 började Schliemann gräva där 1870. Trojagrävningarna fortsatte under 1870-talet, med utgrävningssäsonger även 1882 och 1890. Än i dag finns Schliemanns trench kvar på platsen, en enorm reva i topografin, som en illustration av motsatsen till en väldokumenterad stratigrafisk utgrävning. Arkeologiska utgrävningar kan utföras bara en gång. Schliemanns framfart skadade Troja och förståelsen av platsen för alltid. I sin iver att gå till botten – bokstavligt talat, i sina schakt – grävde han rakt igenom det

”homeriska” Troja (runt 1180 fvt., det så kallade ”Troja VI”).

I utställningen ”Schliemanns världar” i Berlin 2022, i samband med 200-årsminnet av hans födelse, placerades den Trojabesatte Schliemanns liv och gärningar i ett omvärldsperspektiv. I *Neues Museum*, i utställningens sista del, placerad efter arkeologiska fynd från Troja och skildringar av de krigsbyten däriifrån som fortsatt finns i Moskva, skildrades Schliemanns publikationer och hans hus i Athen, liksom den miljö av kulturell salong som präglade platsen.

Från bondby till boulevarder i Athen

Efter den grekiska självständigheten från det osmanska riket blev Athen 1834 huvudstad i den nya statsbildningen. Stad och stad, förresten; Athen var då inte mycket större än en ”bondby”, det nuvarande Plaka, vid foten av Akropolis. Byn blev snart en metropol och

Athens akademi, en del av nämnda neoklassiska ”trilogin”. Byggnaden ritades av den danske arkitekten Theophil Hansen, och färdigställdes av Ernst Ziller. Wikimedia Commons.

expanderade snabbt. Ett kungahus importerades från Bayern – senare från Danmark – och en tyskspråkig administration och elit satte sin prägel på huvudstaden.

Flera arkitekter passerade vid den här tiden genom stadens svängdörrar mellan arkitektur och arkeologi, och gav uttryck för en arkeologiskt grundad nyklassicism. Vissa av dem, som Christian Hansen, arkitekten bakom bland annat universitetsbyggnaden, ska ha deltagit i arkeologiska utgrävningar, i Hansens fall på Akropolis, där kollegan Leo von Klenze smidde planer för ett (orealiserat) alternativt kungapalats.

Idealiserade antika förebilder präglade stadsplanerna, med breda boulevarder och öppna platser. Här kommer Schliemanns

hus in i bilden, uppfört efter 1878 vid en av boulevarderna, universitetsgatan, *Panepistimiou*. Den neoklassiska trevåningsbyggnaden kallades ”Ilionpalatset” – *Iliou Melathron*, eller ”Troja-megaron” – efter Schliemanns mest kända fyndplats, och var en hyllning till det Troja som figurerar som motpol till de mykenska grekerna i Homeros *Iliaden*. Inte en trojansk häst i det här fallet, alltså, utan ett palats, beläget ett stenkast från Syntagma-torget och det nuvarande parlamentet (det tidigare kungapalatset), med nationalparken som en tidigare slottsträdgård. Stadens neoklassiska så kallade trilogi av monumentala byggnader – det tidigare nationalbiblioteket, universitetshuset och Athens akademi – ligger längre ned på samma gata. Schliemanns palats förbinder trilogin med Syntagma.

Schliemanns athenska Trojapalats

Schliemanns ”Ilionpalatset” invigdes med en bal i januari 1881, innan utgrävningarna i Troja hade avslutats. Byggnaden är bevarad och är i dag hemvist för Athens numismatiska museum. Den har beskrivits som en utsökt syntes av neoklassicism och romanticism, och som en av de mest eleganta privata villorna i staden. För vissa var det dess mest storslagna privathem. De neoklassiska inslagen dominerar i byggnaden, vars stil i stort kan beskrivas som en 1800-talsversion av italiensk renässans, med tydliga inslag av pompejansk inredning, både motiv- och färgmässigt. I ett amerikanskt tidningsreportage 1882 – se nedan – kallades stilen ”the German neo-Grec”.

Interiören smyckades med mosaiker och väggmålningar med temata och citat från Homeros trojanska krig. Även den inbyggda portikterrassen mot gatan är bemålad (”rich Pompeian red”). Fasaden bar

husets namn, *Iliou Melathron*, i en gyllene inskrift. Interiörmålningarna utfördes av den slovenske konstnären Jurij Šubic, som befann sig i Athen 1879–1880, sannolikt med Schliemann hängande över axeln som en vägledande hög. Homeros inspirerade motivvalen, liksom bland annat Hesiodos, Pindaros och Goethe.

Taket kröntes av de olympiska gudarna i skulpturform. Husets arkitekt, Ernst Ziller, låg bland annat även bakom även det tyska arkeologiska institutets byggnad, i närheten, på Fidiagatan, på andra sidan ”trilogin”. Liksom publikationen av Schliemanns *Trojanische Alterthümer* är det tyska institutet i år 150 år gammalt. Mosaikgolven inspirerades av Schliemanns utgrävningar i Mykene. Zillers trapphall påminner om den som han utförde i det tyska institutet, här med rika utsmyckningar. I källaren inrymdes ett slags museum med ”de trojanska antikviteter som inte har sänts till Berlin”, som det hette 1882, med en gipsavgjutning av en metopskulptur från Apollontemplet i Troja över ingången. Trädgården – då mer omfattande än senare – rymde fontäner och skulpturer.

Hemma hos familjen Schliemann

”Ilionpalatset” beboddes av Schliemann och hans grekiska hustru Sophia, född Engastromenos, och deras två barn, Andromache och Agamemnon. Anställning hos familjen Schliemann innebar att man vackert fick spela med i den hårt kurerade klassicerande miljön. I rollspelet ingick till och med namnbyten: dörrvakten (George, Georgios) fick heta Bellerofon, efter Pegasus ryttarhjärte; trädgårdsmästaren namngavs efter Trojakungen Priamos.

Den nya neoklassiska miljön hemma hos den amerikanske medborgaren ”Dr Schliemann” porträtterades i *The New York*

Times 1882, inklusive den privata miljön på översta våningen, med sovrum, två arbetsrum – för vinter respektive sommar – och, inte minst, Schliemanns bibliotek, med en bronsbyst föreställande Homeros, alltid garnerad med en färsk olivkvist. Varannan torsdagskväll under vinterhalvåret var inbjudna välkomna till öppet hus hos Schliemanns, ”den athenska vinterns mest attraktiva sociala tillställningar”.

Antikvurmens fulländning kan ha varit att familjen Schliemann ska ha talat klassisk grekiska med varandra vid middagsbordet, vilket nog inte var en enkel match för till exempel hustrun Sophia, uppvuxen med det moderna språket. Enligt *New York-tidningen* älskade paret Schliemann ”trojanerna och Hektor”. Huvudpersonen, framställd i mer eller mindre heroisk stil, ska bland annat ha ridit till havet varje morgon – till Faleron och tillbaka – för ett havsdopp, oavsett temperatur.

Schliemanns athenska bostad skildra-

des även av den svenske diplomaten Hans Wachtmeister i hans *Medelhafsskizzer*, från en resa i ”Orienten” 1884; där ”radar sig palats bredvid palats”, och den kände Schliemann nämns utan angivelse av förnamn:

Der är först Schliemanns marmorpalats, krönt med statyer rundt omkring det flata taket, sedan vetenskapsakademien af krit-hvit marmor med två höga, fristående kolonner vid hvardera flygeln, den ena uppbärande en staty af Minerva, den andra af Apollo. Dessa kolonner, liksom hela palatset, stråla af de rikaste förgyllningar på den bländande hvita marmorn. Bredvid akademien ligger universitetsbyggnaden med hvita marmorpelare framför en purpurröd fond. Dessa båda sistnämnda palats äro, liksom nästan alla allmänna

Flera av husets rum har mosaikgolv inspirerade av Schliemanns arkeologiska fynd. Bild: Lovisa Lundholm Copyright©Hellenic Ministry of Culture/ Athens, Numismatic Museum

Arkeologiska putti-figurer från Iliou Melathron.
Bild: Lovisa Lundholm Copyright©Hellenic
Ministry of Culture/Athens, Numismatic Museum.

institutioner, uppförda genom donationer
af enskilda greker, som i utlandet förvärfvat
förmögenhet.

Wachtmeister nämnde även det arkeolo-
giska museet, ”centralmuseet”, intill *Poly-
technio*, det likaledes neoklassiskt utfor-
made tekniska universitetet. Han passade
samtidigt på att skildra stadens knakande
framväxt:

Vid slutet af den långa Patissiaigatan ligga
två stora museer, nemligen polyteknikon
och centralmuseet. Det förra inrymmer
bland annat Schliemanns fynd i Mykene
och andra orter i Grekland. [...] Jag vet
ej, hvar man skall få materiel att fylla alla
dessa kolossala museer, ty här i Athen
åtminstone är man [...] nästan utestängd
från möjligheten att göra gräfningar. Mellan
[central]museet, som är det sista huset i
staden åt detta håll, och Lykabettosberget,
sträcker sig ett stort område, hvarpå ett
nytt Athen tycks vara under uppstående.
Eleganta hus byggas i massor och, som det

vid första påseendet vill synas, huller om
buller, men vid närmare betraktande finner
man en plan till ny stadsdel med breda
gator och torg. [...] Det talas om, att någon
grekisk millionär ämnar anslå en eller annan
million till gatornas stensättning, och detta
vore verkligen af större praktisk nytta än
att bygga upp det ena museet och den ena
akademien efter den andra, utan att hafva
något att fylla dem med.

Stadens kostym passade ännu inte riktigt,
menade Wachtmeister – även om det vis-
serligen kanske är en öppen fråga om det
ännu riktigt är fallet.

Arv och miljö. Schliemann, Maclaren och Calvert

Schliemann utövade ett väldigt inflytande
på den då gryende klassiska arkeologin.
Hans metoder, eller kanske snarare brist på
sådana, både i dåtida och definitivt i senare
stratigrafiskt hänseende, kom att bidra till
fascinationen för ”klassisk mark” runt Med-
elhavet och till vurmen för dess utgrävande.
Den i Schliemanns samtid något dimmiga
uppfattningen om förhistoriska perioder
kom till uttryck i en skildring av hans upp-
täckter i *The Illustrated London News* 1877

(där Homeros även benämndes som ”helig poet”): ”[De] föreföll falla mellan den homeriska litteraturens period och grekernas klassiska tidsålder.”

I inledningen till sitt inflytelserika verk *Antikens historier* (1958) framhävde författaren Alf Henrikson det tidsmässiga sammanträffandet i Schliemanns arkeologiska framfart med rötterna i antika texter, med ”reaktionen mot den klassiska skolbildningens övervalde [...] i alla västeuropeiska länder”; för Henrikson ”en ödets under samma ironi”:

Medan den genialt naive banbrytaren Schliemann såg som sin livsuppgift att visa att sagan var verklighet, ägnar sig hans efterföljare sålunda åt att med allvar och noggrannhet sålla fram verkligheten och ta kål på sagan. [Att] konsekvent och helhjärtat återknyta till den antika urkällan kan sålunda betyda att man bryter med västerlandets klassiska bildningstradition, och det är en öppen fråga om denna möjligen inte är en viktigare angelägenhet än antiken själv.

Schliemanns övertygelse att de antika källornas Troja stod att finna som fysisk plats visade sig stämma, och i den bemärkelsen tystade han sina kritiker, dock inte vad gällde hans arkeologiska praktik eller en tendens att ta i – inte minst gällande den egna rollen och gärningen.

I alla omständigheter var Schliemann inte den som fann Troja. Ett erkännande för ”upptäckten” borde snarare gå till den brittiske amatörarkeologen Frank Calvert som hade grävt vid Hisarlık 1865 och som informerade Schliemann om platsen 1868. Schliemann hade medlen och möjligheterna att säkra de tillstånd som Calvert dittills själv inte hade kunnat åstadkomma. Kul-

len, platsen, hade förvisso pekats ut som det eventuella Troja av journalisten och geologen Charles Maclaren redan 1822, året då Schliemann föddes. År 1847 köptes platsen som en del av en större lantegendom av Frank Calverts äldre bror Frederick, brittisk konsul i Çanakkale (Dardanellerna).

Äventyrare och propagandist

I viss mening hade Schliemann i sina utgrävningar redan funnit vad han sökte innan spadarna nådde marken, i Troja liksom i Mykene och på annat håll. Utgrävningarna och fynden bekräftade hans teser och förhoppningar. Skulle det faktiskt funna visa sig inte riktigt motsvara förväntningarna drog Schliemann sig inte nödvändigtvis för att se till att de sällan särskilt väldokumenterade fynden passade in i de önskvärda bilderna. Fakta var så att säga en sak, tolkningar en annan. Det är möjligt, till och med sannolikt, att fyndgrupper fabricerades genom att fynd manipulerades genom sammanförande, inköp eller rena förfalskningar. Den mest spektakulära samlingen i det avseendet är den gravt feldaterade så kallade Priamos skatt. Skattfyndet (1873) smugglades olovligen ut och gjorde Schliemann tillfälligt till persona non grata i det osmanska riket; därav utgrävningarna under tiden i Mykene istället.

För stöd gentemot osmanska myndigheter vände sig Schliemann 1882 till rikskansler Otto von Bismarck; ett stöd som han själv fann naturligt då han, som han själv uttryckte det, arbetade för ”Tysklands berömmelse”: ”Liksom jag offerar mig för faderlandet måste faderlandet energiskt stå bakom mig.” Bismarck ströks medhårs: ”Tack vare Ers Höghets kloka politik har Tyskland blivit allsmäktigt i Konstantinopel; det skulle endast kosta er en vink för att ordna allt för mig.”

”Ilionpalatset” användes tidigt även som utställningslokal i Schliemanns egen propagandapparat, vilket har skildrats av den nämnde Hans Wachtmeister 1884, tio år efter den första Trojapublikationen:

Vi ha i dag besett den bekante Schliemanns palats. Innan denne började sina storartade gräfnings i Mykene och på andra grekiska orter, hade han länge sysselsatt sig med gräfnings på den plats, der det gamla Troja låg, och det är hufvudsakligen de fynd han der gjort, som förvaras i hans palats, ty de grekiska fynden äro såsom statens egendom uppställda i polyteknikon. Största delen af de trojanska antiqviteterna består af vaser, husgeråd, vapen och verktyg, hvilkas respektabla ålder man kan förstå, då man vet att den trojanska perioden redan för de gamle grekerna hörde till den mest aflägsna sagotid.

Intressant nog var kritiken av ”äventyraren” Schliemann uppenbarligen redan väl utvecklad vid Wachtmeisters besök, med rykten om att framställandet av fyndgrupper till och med kunde involvera Sverige, vilket fick diplomaten att höja på ögonbrynen:

Schliemann tycks icke vara populär i Athen. Måhända har hans framgångar och rikedom skaffat honom afundsmän, ty de greker jag talat vid skildra honom såsom ett slags äfventyrare. Somliga gå i sitt rent af absurda förtal så långt, att de påstå det han icke alls gjort några fynd vid Troja, utan att han från Sverige (!) köpt de antiqviteter, som han utgifver för trojanska.

Schliemann var förvisso medveten om kritiska röster mot hans tillvägagångssätt men lät inte dessa stoppa honom i hans kall och i skildringarna av utgrävningar och fynd. I

Över dörren till Schliemanns bibliotek syns det välkända maximet från Apollons tempel i Delfi ”Gnothi seauton”, ”Känn dig själv”. Bild: Lovisa Lundholm Copyright©Hellenic Ministry of Culture/Athens, Numismatic Museum.

ett brev till en annan av Frank Calverts bröder, James, 1871 uttryckte Schliemann till exempel sin förfäran över fynd av sten och inte av metall: ”Jag hoppas att de kan dateras till en tillfällig barbarinvasion, och förlitar mig på att jag under detta lager återigen finner andra från civiliserade folk och långst ned de heliga relikerna från Ilion.”

En annan helig sak för Schliemann var, möjligen något ironiskt, sanningen. År 1872 bad han till exempel Frederick Calvert om fotografier av vad han kallade Ilions stora torn för att motbevisa alla som tvivlade på hans upptäckter (i Berlin och i Athen), detta ”i den heliga sanningens namn”. Schliemann, som i efterhand bland annat har kallats mytoman, uttryckte sig fritt på ett stort antal språk, säkert en tillgång i hans affärsverksamhet, och han ska själv ha översatt sina skrifter till engelska och franska. Ett av de språk han ska ha kunnat konversera på var svenska.

Schliemanns Nachleben och grav i Athen

Schliemann avled julen 1890 i Italien, då utgrävningarna i Troja åtminstone tillfälligt hade avslutats, på väg till Athen. Arkitekten

Ernst Ziller anlätades även för Schliemanns uttalat neoklassiska gravmonument, i huvudstadens ”första kyrkogård” som öppnades 1837 i närheten av den panatheneiska marmorstadion och templet till den olympiske Zeus.

Gravmarkörer vid Kerameikos i utkanterna av det antika Athen började upptäckas under 1800-talet och satte sin prägel på utformandet av gravar på den moderna kyrkogården, för den som hade råd. En av dem var Schliemann. I en fris på fundamentet av det tempellika gravmonumentet avbildas paret Schliemann i utgrävningstagen; här leder Heinrich arbetarna i tropikhatt och med just en Homerosutgåva i ena handen – en bok, bokstavligt talat: Dikten kämpar tappert mot verkligheten.

Sophia Schliemann sålde ”Iliopalatset” till den grekiska staten 1926/1927. Till början av 1980-talet användes det som säte för i tur och ordning motsvarande högsta domstolen (*Συμβούλιο της Επικρατείας*), ”areopagen” och hovrätten/appellationsdomstolen. År 1998 invigdes det numismatiska museets installation i byggnaden, med ett tillhörande bibliotek.

Byggnader överlever förvisso ofta sina frambringare. Även om Schliemann i sin missriktade iver mer eller mindre oavsiktligt

förstörde lämningarna av ”palatset” i Troja består hans athenska Trojapalats än i dag.

Lästips

Se till exempel en utställning online av amerikanska skolans i Athen arkiv (www.schliemannlegend.2022.gr), där även merparten av Schliemanns arkivmaterial finns – korrespondens, dagböcker, manuskript, kassaböcker, med mera – varav en hel del finns tillgängligt online (för *Iliou Melathron*, se serie F, låda 1, folder 1; www.ascsa.edu.gr/index.php/archives/heinrich-schliemann-finding-aid). Arkivarien Natalia Vogeikoff-Brogan har bland annat skrivit online-essän ”At Home With the Schliemanns: The ‘Iliou Melathron’ as a Social Landmark” som först publicerades på tyska i volymen *Heinrich Schliemann und die Archäologie* (2021). Katalogen till den nämnda utställningen i Berlin 2022 redigerades av Matthias Wemhoff: *Schliemanns Welten. Sein Leben. Seine Entdeckungen. Sein Mythos*.

Sök även gärna upp Jan Henrik Swahns OBS-essä från samma år: ”Heinrich Schlie-

Frisen från Schliemanns gravmonument: Schliemann syns i frisens mitt med Homeros i hand.

Bild: George E. Koronaios, Wikimedia Commons.

Heinrich Schliemanns gravmonument i Athen av Ernst Ziller. I mitten syns en byst av Heinrich Schliemann själv. Foto:Wikipedia.

mann och samtiden. Bland tempel och tält i Aten” (SR P1).

Titeln på Hans Wachtmeisters nämnda bok är som följer: *Medelhafsskizzer. Dagboksanteckn.:r under en resa i norra Afrika, Grekland och Turkiet 1884.*

Schliemanns självbiografi utgavs postumt av änkan Sophia: *Heinrich Schliemann's Selbstbiographie. Bis zu seinem Tode vervollständigt* (1892).

Lästipsen är många; bland annat Leo Deuels *Memoirs of Heinrich Schliemann* (1977), Donald F. Eastons ”Heinrich Schliemann: Hero or Fraud?” (1998), Susan Heuck Allens *Finding the Walls of Troy. Frank Calvert and Heinrich Schliemann at Hisarlik* (2010), Ernst Ludwigs *Schliemann. The Story of a Gold-Seeker* (1931), Ernst Mey-

ers *Heinrich Schliemann. Kaufmann Und Forscher* (1969) och den redigerade volymen *Briefe von Heinrich Schliemann* (1936) samt David A. Traills *Schliemann of Troy. Treasure and Deceit* (1995).

Översättningar i citat på andra språk än svenska är författarens.

FREDERICK WHITLING är författare och fil. dr i historia, med ett mångårigt fokus på den klassiska arkeologins landskap i Medelhavsområdet. År 2023 publicerades en historik över det svenska generalkonsulatet i Istanbul, Palais de Suède. From Ottoman Constantinople to Modern Istanbul, och en skildring av Gustaf VI Adolfs insatser för svensk kultur och vetenskap i Kulturkungen. Gustaf VI Adolf från A till Ö. Föreningen Svenska Rominstitutes Vänner tilldelade honom det Lagergrenska priset 2024 för hans omfattande arbete inom svensk antikforskning.